

Kolektivní dílo uzavírá tematicky podle kapitol řazená výběrová bibliografie.

Sympaticky působící kolektivní dílo ve srozumitelné formě provádí velmi rozsáhlým panoramatem literárních projevů, souvisejících se zpracováním tematiky života Alexandra Velikého. Je sice škoda, že autoři nevěnovali pozornost slovanským literaturám a potažmo ani textům sepsaným v Byzanci, přesto však kniha nabízí řadu užitečných informací a neměla by uniknout pozornosti především zájemců o srovnávací dějiny literatury. Vzhledem k nestejné míře zpracování témat a očekávaným posunům v jednotlivých oblastech našeho poznání alexandrovské tradice je sice na místě mluvit o prozatímní bilanci bez potřebného syntetizujícího pohledu, to ale nic nemění na faktu, že kniha je dosud nejšířejí pojatým přehledem dějin alexandrovského motivu ve středověku.

JIŘÍ KNAP

David KALHOUS, *Anatomy of a Duchy. The Political and Ecclesiastical Structures of Early Přemyslid Bohemia*, Brill, Leiden – Boston 2012 (= East Central and Eastern Europe in the Middle Ages, 450–1450, Vol. 19)

317 s., ISBN 978-90-04-22980-8

David Kalhous se ve své monografii zaměřil na problematiku vzniku a fungování raně středověkého přemyslovského „státu“. Kniha sestává ze dvou základních tematických celků. V úvodní části se autor na základě kritické revize pramenů i závěrů starší literatury věnuje podobě a rozsahu přemyslovského panství. Kalhous se nejprve vyrovnává s otázkou přemyslovské družiny. Staví se proti představě „velké státní družiny“, jejíž páteř tvořily početné a dobře vyzbrojené jízdní oddíly, s jejichž pomocí Přemyslovci ovládli území Čech a expandovali do okolních regionů. Počítá spíše se spoluprací přemyslovských knížat s příslušníky elit, kteří rozšiřovali řady knížecích družiníků. Následný oddíl je věnován rozloze přemyslovského „státu“. Autor skepticky hodnotí pramenné údaje a na ně navazující ustálenou představu o rozsahu i intenzitě přemyslovské moci, která umožnila vytvořit „říši“ Boleslavů, sahající od Prahy až k hranicím Kyjevské Rusi. Následující kapitola se zabývá postavením aristokracie, jejím mocenským zázemím, „náplní“ a dědičností urozenosti i poměrem mezi

aristokracií a panovníkem. V závěrečném oddíle první části knihy se autor zaměřil na vznik církevní organizace s bližším rozбором majetkového vybavení prvních klášterních fundací.

V druhé části knihy Kalhous přechází od rozboru konkrétních politických poměrů k otázce významu a budování sdílené kolektivní identity. Především na základě Kristiánovy legendy upozorňuje na význam ideologických kořenů přemyslovské moci. Právě Kristián měl z autorova pohledu definitivně ukotvit obraz přemyslovské dynastie jako jediného vyvoleného rodu, jehož představitelé měli nárok na vládu nad společenstvím Čechů. David Kalhous tak ve výsledku nabízí obraz raněho přemyslovského panství ze dvou základních perspektiv. Odmítá představu staršího bádání o silné „státní“ moci prvních Boleslavů, opírajících se o silnou družinu, a počítá spíše se omezeními možnostmi mocenského zázemí i slabostí politických struktur. Základy postavení přemyslovských knížat spatřuje v rostoucí integrační síle jejich dvora a schopnosti připoutat k sobě příslušníky elity. Rozhodující místo v budování přemyslovské moci připisuje síle ideologie, formulované v ucelené podobě zejména Kristiánem, která propojila osudy českého kmene s historií Přemysla a jeho potomků. Jak autor na závěr své práce jednoznačně postuluje, nezakládala se moc přemyslovských knížat primárně na mečích družiníků, ale na Kristiánových abstraktních idejích.

David Kalhous se raně středověkým dějinám, zejména pak s ohledem na Kristiánovu legendu, věnuje dlouhodobě. Práce se vyznačuje detailní znalostí pramenů i literatury, byť mezi citovanými díly nenajdeme produkci posledních přibližně pěti let. Problematičtější je však zvolená forma výkladu, jejíž nedostatky vystupují do popředí především v první části práce. Detailně zpracovaný rozbor a kritika pramenného materiálu i dosavadních výkladových schémat nejsou následovány pokusem o obdobně strukturovanou a podrobnou vlastní ucelenou interpretaci. Kalhous se převážně omezil na dekonstrukci, kterou doplňují jen stručně nastíněná řešení. Právě tato absence přitom negativně ovlivňuje vyznění autorova líčení, které v některých případech působí na první pohled jako nedořešené, či dokonce vnitřně si odporující.

Příkladem prvního je např. exkurz na s. 45–46, v němž se líčí náročnost stavby raně středověkého opevnění. Na základě údajů z velkomoravského prostředí a dalších analogií dospívá autor k poznatku, že i pro uskutečnění rozsáhlých pevnostních staveb typu Pohansko či Mikulčice stačilo zajistit 150 pracujících po dobu maximálně pěti měsíců. Ačkoliv to není přímo řečeno, má tento

údaj zřejmě sloužit jako jeden z důkazů, že se Mojžírovci a později Přemyslovci nemuseli opírat o silnou „státní“ strukturu, aby zajistili fungování a rozvoj svého panství. Pokud však autor chce stavbu hradištních opevnění nahlížet jako svého druhu rovnici, jejíž jednotlivé členy ve výsledku vypovídají o formě a stabilitě politických struktur, těžko si může vystačit pouze s počtem dělníků pracujících na samotném opevnění. Stavba si žádala těžbu a zpracování dostatečného množství dřeva, kamení, dalších materiálů i jejich dopravu na místo. Tyto činnosti bylo navíc třeba organizovat, dozorovat atd. Zmíněné práce nadto zřejmě vykonávali především muži v „produktivním věku“ a veškeré úvahy o energetické náročnosti takového podniku se nutně musí posuzovat v kontextu procentuálního zastoupení této skupiny v dané společnosti. Bez ohledu na to, zda se kloníme k představě silného „státního“ útvaru, či volnější mocenské struktury v čele s „cyklickým náčelníkem“, je třeba všechny tyto otázky zohlednit. Autor se však spokojil pouze s malým výsekem z celé rovnice, a exkurz tak působí spíše jako volný přílepek bez vlastního argumentačního potenciálu.

Obdobný problém vyvstává v rámci kapitoly o vzniku církevní organizace. Autor shrnuje přemyslovské donace nejstarším církevním institucím (s. 159–169), které získávaly knížecí majetek z oblasti středních (Praha a okolí), severozápadních (Litoměřice a Ústí nad Labem) a jižních (Písek a Strakonice) Čech a dále z okolí Slaného, Berouna, Kolína, Pardubic a Benešova; na Moravě v okolí Brna a Znojma. Na základě lokalizace darovaných statků dochází Kalhous k závěru, že se přemyslovský vliv koncentroval pouze v určitých částech země, což opět slouží za doklad neexistence silné „státní“ moci prvních Přemyslovců. Již v úvodu knihy je však otiskována mapa osídlení české kotliny (s. xiv). Z vyobrazení je zřejmé, že se autorem rekonstruované pásmo přemyslovského vlivu (alespoň co se vlastních Čech týče) zcela překrývá s oblastmi, kam se až do poloviny 11. století soustředilo také osídlení. Raně středověká vláda se přitom primárně realizovala právě nad lidmi, a nikoliv nad územím. Fakt, že ve sledované době postrádáme doklady přemyslovských donací (a tedy vlivu) např. v oblasti severovýchodních Čech nebo v dalších regionech (tedy mimo zónu soustavnějšího osídlení), lze tak jen těžko využít pro podporu autorem prezentovaných úvah. A je vlastně otázkou, zda Kalhous svým postupem spíše nedokládá pravý opak toho, co bylo jeho záměrem.

Do třetice je možné se zastavit u kapitoly věnované domácí aristokracii (s. 104–143). V této

části textu autor překročil hlavní časovou linii výkladu a podrobněji přiblížil poměry 11.–12. století. Učinil tak ovšem bez objasnění, co údaje z mladšího období vypovídají o situaci 10. století. Jedná se přitom o jednu ze stěžejních částí líčení. Základy přemyslovské moci Kalhous nespátňuje ani tak v početné družině, ale ve schopnosti knížat připoutat k sobě představitele elity. Současně však připomíná, že prameny definují příslušníky aristokracie skrze jejich blízkost k panovníkovi a že s prvními doklady nevelké pozemkové držby předáků se setkáváme až v závěru 11. století, přičemž ani mladší záznamy nespojují význam jednotlivce v rámci sociální hierarchie s rozsahem držných statků. Autor však již neobjasňuje, jakou mají tyto údaje relevanci pro starší období a zda např. počítá s kontinuitou elit od 10. století, tedy v podstatě s přežitím původní „kmenové“ aristokracie a uchováním jejího vlivu ve společnosti. Pokud ano, a směr autorova výkladu by tomuto předpokladu odpovídal, z čeho pak v průběhu 10. století vycházelo její mocenské postavení? Jestliže Přemyslovci, opírající se v této době o nepříliš početnou družinu, byli v podstatě odkázáni na spolupráci s elitami, které k sobě vážali pomocí svého dvora a rozdáváním úřadů, jak je možné, že o více než sto let později nacházíme v rukách předáků maximálně několik vesnic? Nic z toho však David Kalhous podrobněji neřeší. Význam, který přikládá sneseným zahraničním analogiím i domácím záznamům, nechává čtenáře z velké části pouze domýšlet a text vyvolává spíše otázky, než aby nabízel základní odpovědi.

Neznamená to, že by Kalhousovy kritické připomínky a postřehy nebyly oprávněné nebo že by uvažovaná východiska zcela postrádala relevanci. Absence vlastní kompaktní interpretace v úvodní části práce, kde se rozhodně staví proti předcházejícímu bádání, nicméně nechává až příliš vyniknout, že nabízená řešení jsou spíše hrubými náčrti, jen obtížně fungujícími v širším kontextu. Nemluvě již o tom, jak by obstála z hlediska pramenné kritiky, pokud by k ní David Kalhous přistoupil stejně striktně, jak učinil u zavrhaných konceptů. Autor nepochybně oprávněně zdůrazňuje význam přemyslovské ideologie zachycené v Kristiánově legendě. Zdá se však, že představa o „peru mocnějšího meče“ až příliš ovlivnila pojetí práce a ve výsledku vedla k jistému automatismu při odmítání „mocenských“ souvislostí a vyzvedávání těch „ideových“.

Vedle konkrétních otázek k obsahu práce vyvolává kniha ještě jedno, obecnější zamyšlení. Starší schémata, teorie a modely mohou být nedokonalé, zastaralé a v některých případech i úsměvné. Podstatnou část práce však mohl autor

vyplnit důslednou kritikou výsledků předchozího bádání z prostého důvodu, že tyto výklady vůbec vznikly. Jak dlouho si ale historiografie může vystačit s vyprávěním „antipříběhů“, které v podstatě nevytvářejí nové „pozitivní“ a ucelené konstrukce minulosti? David Kalhous učinil ve vztahu k raně středověkým přemyslovským dějinám první krok, další jen naznačil. Takový přístup je nepochybně možný v případě individuálních studií. Od monografie v rozsahu přes dvě stě padesát stran hutného textu doplněného rozsáhlým poznámkovým aparátem lze však očekávat více.

JAN ZELENKA

Neslované o počátcích Slovanů,
ed. Przemysław URBAŃCZYK,
Karolinum, Praha 2011

137 s., ISBN 978-80-246-1945-3

Původní polské vydání sborníku (2006) sestavil varšavský profesor Przemysław Urbańczyk z příspěvků čtyř významných soudobých badatelů zabývajících se obdobím raného středověku – Waltera Pohla, Florina Curty, Sebastiana Brathera a Paula Barforda. Hlavním cílem bylo oživit strnulý stav polského výzkumu, jenž je v mnoha ohledech ukotven hluboko v 19. století, kdy bádání o počátcích Slovanů formulovalo své základní otázky a východiska. Oslovení autoři shrnuli hlavní teze vlastních monografií a nabídli tak určitý pohled zvenčí, pohled v mnohém odlišný od polského historického vědomí. Společný je jim zejména alternativní názor na počátky Slovanů a apel na hlubší teoretickou a metodologickou reflexi.

Uznávaný rakouský medievista Walter Pohl se v prvním příspěvku *Počátky Slovanů – několik historických poznámek* vymezil proti základnímu bodu slovanského bádání formovaného národními východisky – problematice slovanské etnogeneze. Staví se proti otázce samé: „Jde jen o špatně položenou otázku, na niž nelze nalézt odpověď“ (s. 12). Odmítá pohled na slovanství jako výsledek kontinuálního vývoje, trvajícího od neolitu do raného středověku. Oproti tomu staví koncepci dlouhého formování slovanské identity, složené z mnoha zdrojů. Slované netvořili jednotné etnické společenství, jakýsi protonárod, který přišel ze vzdálené pravlasti. Nejedná se o sebeoznačení určité skupiny, ale o etnografickou kategorii římských učenců. Určujícím prvkem přitom nebyla etnická příslušnost, ale především prostý způsob života, skromná hmotná kultura

a odmítnutí začlenit se do hierarchických struktur římské společnosti.

Právě „utváření“ Slovanů byzantskými autory tvoří jednu z hlavních argumentačních linií historika a archeologa Florina Curty. Odmítá ztotožnění starověkých Venetů, známých z Tacita, se Sklaviny a Anty v Jordanesově díle a dokazuje, že Jordanes čerpal své informace ze starších zdrojů a na soudobou etnickou situaci aplikoval archaický termín. Pojmenování Sklaveni či Anti používali byzantští autoři jako souhrnné označení společností formujících se severně od hranic impéria: „Utváření Slovanů se tedy netýkalo etnogeneze, nýbrž klasifikace a označování skupin lidí v byzantských dílech“ (s. 40). Autorova archeologická argumentace se opírá o nálezy takzvaných paprscitých spon (bow fibulae), kterým Curta připisuje slovanský charakter. Představují podle něj symbol příslušnosti ke společenské elitě, prestižní předměty, které odrážely přihlášení se k nové sociální identitě. Ta byla byzantskými spisovateli ztotožněna s etnicitou. Klasifikace paprscitých spon jako „slovanských“ však není jednoznačná a nezpochybnitelná. Curtova teorie vychází především ze situace na Balkáně, je problematické aplikovat ji na ostatní slovanské oblasti.

Freiburský profesor archeologie Sebastian Brather se zaměřil na nálezy materiál z oblasti středního a východního Německa. Analyzuje řadu projevů hmotné kultury, kterým bývá přisuzována identifikační funkce pro různé etnické skupiny – druh keramiky, stavba opevnění, obydlí či pohřební ritus. Pomocí rozborů keramické či fortifikační typologie dochází k závěru, že určité stylové prvky neodkazují na etnickou příslušnost, ale na specifické vývojové trendy určitého časového období. Výskyt konkrétních slohových prvků tedy nemůže být vysvětlen udržováním stavebních tradic a výrobních postupů přinesených z „pravlasti“. Ani vlastní pojmenování příchozí skupiny nepocházela z její původní lokality; často bývala odvozená od místních přírodních jevů, a vznikla tedy až po usazení. Koncepce velkých homogenních kmenů, migrujících jako celky, je podle Brathera neudržitelná.

Lingvistický pohled reprezentuje studie Paula Barforda *Pochopit neznámé: Archeologie a šíření slovanských jazyků*. Barford kritizuje současný stav jazykovědných výzkumů, které se nedokázaly odpoutat od ideových východisek a nacionalistické perspektivy badatelů devatenáctého století. Představy o primordiálním původu moderních národů vedly ke ztotožnění jazyka a etnicity. Změna používaného jazyka tak byla považována za doklad změny etnického složení oblasti. Etnická identita se však skládala z mnoha faktorů,